

**Г. О. КУРТАКОВА**

<https://orcid.org/0000-0002-9475-6911>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

**А. М. НАЙЧЕНКО**

<https://orcid.org/0000-0003-3312-9479>

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

## **ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ**

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2018, вип. 56(2), с. 79–85

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-79-85>

*Суд під час судового розгляду справи має всебічно, повно та безпосередньо дослідити наявні у справі докази, в т. ч. й електронні. Важливою умовою для використання електронних документів як повноцінних та достовірних доказів є дотримання стандартних прийомів і методик збирання, подання електронних доказів. Процес доказування в господарському судочинстві був і залишається актуальною проблемою для дослідження й аналізу. Однак дослідженню вказаного інституту присвячена незначна кількість наукових розробок.*

Сучасне суспільство заповнили різноманітні електронні засоби, які створюються та розвиваються для покращення життєдіяльності людства. Використання даних електронних засобів на діловому рівні може не лише полегшити співпрацю між учасниками договірних відносин, а у випадку виникнення будь-якого спору ускладнити процедуру доведення певних фактичних обставин.

Варто зазначити, що реалізація права на справедливий судовий розгляд, закріплена приписами п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є неможливою без створення умов для повного та всебічного з'ясування обставин справи. Крім того, невід'ємним аспектом виступає надання сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, можливість надавати та досліджувати докази, необхідні для встановлення обставин справи, найбільш зручним та ефективним способом.

Проаналізувавши законодавство багатьох держав, вбачається поступове впровадження норм, пов'язаних з урегулюванням використання електронних технологій при розгляді і вирішенні судових спорів. Варто зауважити,

що окремі країни вже сьогодні мають широкий практичний та законодавчий досвід використання електронних технологій у судочинстві.

Уперше використання електронних засобів при розгляді та вирішенні справи було відображено в практиці Міжнародних комерційних арбітражних судів.

На сьогодні електронні форми комунікацій, зокрема, мережа Інтернет, досягли значного рівня розвитку та впливу на суспільне життя, ставши цінним джерелом доказової інформації, а тому потребують певного нормативного врегулювання при використанні у процесі вирішення судом справи. В іншому ж випадку вони залишатимуться недоступними для використання судом у процесі розгляду господарських справ.

Процес доказування в господарському судочинстві був і залишається актуальною темою для дослідження й аналізу. Однак дослідженню вказаного інституту присвячена незначна кількість наукових досліджень, серед яких можна виділити дисертацію В. В. Бабенко, в якій розглядалося питання доказів і доказування. Автор висловила думку про необхідність введення до законодавства України такого поняття як “електронні документи” та встановлення умов їх застосування [1]. Також дослідженням вказаного інституту, одними з останніх, займалися О. О. Присяжнюк, О. П. Євсєєв у своїй науковій праці “Електронні докази в господарському процесі: проблеми формалізації” [2] та Т. Васильченко у праці “Новели інституту доказування у господарському судочинстві” [3].

Визначимо основні засади використання електронних засобів доказування в господарському процесі, з урахуванням структурних, видових та процедурних особливостей дослідження.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується широким застосуванням та використанням нових засобів та способів зберігання та передачі інформації. Так, на зміну звичайним переговорам приходять листування за допомогою електронної пошти. Глобальний характер мережі Інтернет забезпечує майже миттєве поширення інформації серед широкого кола користувачів, а товари можна придбавати не виходячи з дому.

У “Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки”, затвердженій Указом Президента України (далі – Стратегія), передбачається впровадження електронних інформаційних технологій у діяльність судової системи України. За Стратегією у такий спосіб планується здійснити підвищення ефективності правосуддя та оптимізацію повноважень судів різних юрисдикцій [4].

Впровадження “електронного правосуддя” планується реалізувати поетапно та прогнозується, що воно дасть можливість користувачам звертатися до суду, сплачувати судовий збір, брати участь у судових провадженнях, отримувати необхідну інформацію та документи виключно електронними засобами.

Використання інформаційних комп’ютеризованих систем є важливим фактором у підвищенні ефективності відкритості та прозорості правосуддя та сприяє спрощенню судових процедур, скороченню термінів розгляду судових справ, процесуальних термінів та експлуатаційних витрат.

Що ж стосується електронного звернення до суду, то під ним розуміється не лише звернення для отримання інформації, а й електронне звернення з позовною заявою та іншими заявами, які носять прохальний характер.

Господарським процесуальним кодексом України (ч. 9 ст. 6) передбачено проведення розгляду справи за відповідними матеріалами, що представлені в електронній формі. Регламентовано, що процесуальні та інші документи і докази у паперовій формі мають бути переведені в електронну форму в зумовлені терміни та долучені до матеріалів електронної судової справи, при цьому посилається на порядок, визначений Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему [5].

Господарський процесуальний кодекс України в редакції від 03.10.2017 р. № 2147-VIII, що набув чинності 15.12.2017 р., до засобів доказування, які можуть бути використані в господарському процесі, відносить, крім письмових та речових доказів, й електронні докази.

Господарським процесуальним кодексом України у ч. 1 ст. 96 визначено електронними доказами “інформацію в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних й інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися також на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (у тому числі в мережі Інтернет)” [5].

Таким чином, оскільки електронні докази мають електронну форму, то вони не потребують переведення та мають відразу долучатися до матеріалів електронної судової справи, а ті докази, які неможливо перевести в електронну форму, будуть зберігатися як додаток до справи (наприклад, жорсткий диск з log файлами на ньому, якщо постає спір про автентичність поданого електронного доказу).

Однак, як вбачається з наявної судової практики, якщо ГПК не передбачає електронного доказу як допустимого засобу доказування, то ніякі дані не можуть бути підтвержені вказаним електронним доказом. Тобто, у зв'язку з відсутністю в переліку законних засобів доказування електронних доказів, останні не долучаються до матеріалів справи.

Законом України “Про електронні документи та електронний документообіг” (ч. 2 ст. 8) встановлено, що “допустимість електронного документа як доказу не може бути спростована лише на підставі того, що він має електронну форму” [6].

Однак це правило не набуло певного поширення в судовій практиці, та, відповідно, вказаної норми недостатньо для формування єдиної правової позиції щодо використання електронних доказів у господарському процесі.

Щодо правової регламентації відносин, що виникають між господарським судом і учасниками господарського процесу, то вона не повинна бути бар'єром, що перешкоджає захисту законних прав та охоронюваних законом

інтересів суб'єктів господарювання, навпаки, вона повинна відповідати тим відносинам, які покликана впорядкувати.

Тому правозастосовна практика не чекає швидкої реакції законодавця і, своєю чергою, сама розробила і в подальшому буде вдосконалювати схеми використання електронних документів у господарському процесі.

Так, одним із надійних способів легалізації електронного листування вважається фактичне прирівнювання електронних документів до письмових. Досить часто до господарського суду надаються матеріали електронного листування в роздрукованому, паперовому вигляді й зовні становлять не що інше, як письмові джерела інформації. Але в такому випадку суд буде оцінювати їх не як електронні, а вже як письмові докази.

За А. Т. Боннер, “будь-який електронний документ може бути перетворений в людино-прийнятну форму. Однак після такого перетворення він, по суті, перестає бути електронним і стає традиційним документом” [7, 45]. Здійснення такого перетворення електронних документів пов'язане з передбаченим законодавством дослідженням письмових документів та необхідністю зберігання їх у матеріалах справи.

Однак навіть звична паперова форма електронних документів не гарантує доведення та дослідження фактичних обставин, що входять у предмет його доказування. Це пов'язано з тим, що під час відтворення електронного документа на паперовому носії він уподібнюється письмовому доказу. Але якщо він уже перетворений у письмовий вигляд, то відносно нього починають діяти всі вимоги, які застосовуються до письмових документів, що спрямовані на гарантування достовірності останніх. Тому письмовий документ має містити в собі всі необхідні реквізити, а саме: найменування та місцезнаходження його творця, штампи, підписи осіб, які його уклали, і т. ін. Проте всі ці реквізити не потрібні, якщо сторонами обрано електронну форму укладення документа.

Найменш конфліктним способом ідентифікації електронних документів є використання сторонами електронного цифрового підпису (далі за текстом — ЕЦП) при укладенні угод, оскільки “ЕЦП є видом електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача” [8].

Відповідно до ч. 1 ст. 3 вказаного Закону, ЕЦП за своїм правовим статусом прирівнюється до власноручного підпису (печатки).

Тобто наявність ЕЦП на документі усуває всі ризики, пов'язані з електронною формою документів та є своєрідною гарантією. Він здатний забезпечити достовірність і автентичність потрібної сторонам інформації та надати електронному документу юридичну силу.

Ще одним способом легалізації електронних документів є вказівка в тексті угоди на можливість використання електронного документа.

Таким чином, щоб використовувати електронні документи як повноцінні та достовірні докази, необхідно дотримуватися стандартних прийомів і

методик збирання, подання та використання електронних доказів. Варто зазначити, що розцінювати електронний документ як аналог традиційного (паперового) можливо лише в разі закріпленої законом можливості його ідентифікації.

Звичайно, труднощі, які існують на даний час при дослідженні подібних алгоритмів у зв'язку зі специфічністю індивідуальних актів судового дослідження дають підстави вважати, що оцінка доказів ще довгий час буде здійснюватися за внутрішнім переконанням судді.

Отже, залишаються актуальними наступні проблеми при використанні електронних доказів у господарському процесі, що перешкоджає застосуванню такого засобу доведення в доказовій діяльності:

1. На законодавчому рівні не надано повного і вичерпного визначення електронного документа, яке б відображало всі його істотні відмінності, та не передбачено, які ознаки повинен мати останній, щоб суд визнав його належним доказом та надав правову оцінку.

2. На законодавчому рівні не визначено чітко процедуру зі збирання, вилучення, подання та дослідження електронних доказів.

3. На законодавчому рівні не встановлено способи, за допомогою яких буде можливо визначити достовірність інформації. В іншому ж разі такий засіб доведення не може бути використано в доказовій діяльності.

Із наведеного дослідження інституту електронних засобів доказування випливає, що вказані докази мають подаватися до суду на електронному носії або електронними каналами зв'язку. Оскільки подання доказів у роздрукованому вигляді дозволить суду здійснити лише перевірку належності доказів, а електронна форма хоча й не впливає на правило встановлення належності доказів, але її перевірка потребує ознайомлення зі змістом доказів, що, своєю чергою, є неможливим без застосування технічних засобів. Варто зазначити, що такі роздруківки за своєю природою є лише копіями, які не здатні відтворити всіх необхідних реквізитів електронних засобів доказування, тому суд повинен досліджувати саме оригінали доказів в електронній формі. При цьому першочерговою та необхідною умовою для здійснення правильного дослідження та оцінки електронних доказів є запуск системи "електронного правосуддя".

Однак вести мову про "оригінал" електронних засобів доказування, у звичному розумінні, неможливо, оскільки всі електронні копії є ідентичними.

Отже, використання електронних засобів доказування має тлумачитися в контексті неможливості безпосереднього ознайомлення з їх змістом без використання технічних засобів. Тож виникає необхідність у встановленні правил щодо збирання, подання та дослідження електронних засобів доказування. Варто зауважити, що особливого значення, в силу легкості внесення змін до електронних засобів доказування, потребує й оцінка достовірності доказів в електронній формі в рамках процедур ідентифікації та автентифікації, тобто необхідності встановлення авторства повідомлення та його незмінності.

1. Бабенко В. В. Доказування в господарському процесі : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Федерація професійних спілок України; Акад. праці та соц. відносин. Київ, 2007. 210 арк.
2. Присяжнюк О. О., Євсєєв О. П. Електронні докази у господарському процесі: проблеми формалізації // Проблеми законності: акад. зб. наук. пр. Харків, 2011. Вип. 117. С. 13–23.
3. Васильченко Т. Новели інституту доказування у господарському судочинстві // Право України. Вип. 9. 2017. С. 146–153.
4. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України № 276/2015 від 20.05.2015 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> Назва з екрана.
5. Господарський процесуальний кодекс: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-12 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіц. веб-портал. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> Назва з екрана.
6. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-15 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіц. веб-портал. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/851-15> Назва з екрана.
7. Боннер О. Науково-технічний прогрес і розвиток російського процесуального законодавства та судової практики // Право України. 2011. № 10. С. 45–62.
8. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 р. № 852-15 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіц. веб-портал. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/852-15> Назва з екрана.

***Kurtakova G. O., Naychenko A. M. Problems Of Use Of Electronic Proof In The Economic Process.***

*Modern society has flooded with various electronic means that are created and developed to improve human life. The use of electronic data at the business level can not only facilitate cooperation between the parties to the contractual relationship, and in case of any dispute, it complicates the procedure of proving certain factual circumstances.*

*With the development of information technology in judicial practice, spores are increasingly encountered with the use of electronic data as a means of proof. This is due to the fact that normative regulation in the field of evidence in the economic process does not correspond to the realities of life and unjustifiably hinders their development.*

*The process of evidence in economic justice has been and remains an urgent topic for research and analysis. However, the study of this institute is devoted to a small number of scientific studies.*

*During the trial, the court must comprehensively, fully and directly examine the evidence available in the case, including and electronic evidence. An essential condition for the use of electronic documents as complete and reliable evidence, it is necessary to adhere to standard techniques and methods for the collection, presentation and use of electronic evidence.*

*The article analyzes the legal institute of electronic evidence and establishes the problem of the application of electronic evidence in the economic process.*

*The admissibility and validity of electronic evidence means should be interpreted in the context of the impossibility of directly familiarizing them with their content without the use of technical means. Therefore, there is a need to establish rules for the collection, submission and testing of electronic evidence. It should be noted that due to the ease of making changes to the electronic means of proof, special signifi-*

*cance also requires an assessment of the authenticity of evidence in electronic form in the framework of identification and authentication procedures, that is, the need to establish the authorship of the message and its immutability.*

<https://doi.org/10.32689-2522-4603-2018-02-79-85>

**Надійшла 25 жовтня 2018 р.**